

УДК 821.161.2

ЕТНОКУЛЬТУРНІ МОТИВИ ГАЛИЧИНИ У ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА

Л.Б. Приймак

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Ім'я відомого австрійського письменника Леопольда фон Захер-Мазоха більш відоме читачеві, як родоначальника «мазохізму», ніж майстра австрійської прози. Творчість письменника не обмежується лише відображенням «мазохістського дискурсу». Його перу належать твори різних жанрів: фейлетони, п'єси, літературно-критичні твори. Важливе місце в його творчій спадщині належить Галичині. Стаття знайомить читача з особливостями галицького циклу і значенням його в творчості письменника. Відображенню етнографічного та соціальних аспектів галицького життя присвячений цілий пласт літературної творчості Леопольда фон Захер-Мазоха. Таким чином, можна зробити висновок, про те, що галицькі мотиви у творчості Л. фон Захер-Мазоха є не чимось випадковим і другорядним. Вони створюють ту важливу складову, без якої важко мати повне уявлення про творчість письменника.

Ключові слова: мазохізм, Галичина, етнографія, творчість, галицькі мотиви, дискурс.

Постановка проблеми. Творчий доробок Леопольда фон Захер-Мазоха почав вивчатися в Україні відносно недавно. Довгий час він як письменник не привертав уваги літературознавців. Його ім'я дуже рідко згадувалося або й зовсім замовчувалося. Характерним свідченням цього факту є те, що у довідковій літературі немає жодної згадки про Л. фон Захер-Мазоха. Для широкого загалу більш відомий термін «мазохізм». Проте, наявність галицької теми, етнокультурні знання своєї малої батьківщини (Галичини) Захер-Мазоха заслуговують на увагу до-

слідників. Історії літератури відома ця тенденція слов'янського відродження, на основі якої зародилося чимало теорій, думок, нових творів. У цьому Захер-Мазох не був оригінальним. Оригінальність його в тому, що крім галицької теми, він підняв на п'єдестал жінку-галичанку з її самобутністю, силою, владністю. Зрозуміло, що в сучасних дослідженнях вітчизняних літературознавців вказується на значення Галичини в особистому і творчому житті митця. Це і викликає необхідність подальшого і більш глибокого дослідження значення галицьких етнокультурних мотивів у становленні таланту Захер-Мазоха і взагалі в системі його естетичних уявлень.

Актуальність проблеми. Творчий доробок відомого австрійського письменника сприймається більше у сенсі мазохістських ідей і настроїв. Тому важливим є для літературознавців вивчити і ту частину творчості яка присвячена галицькій темі.

Метою даної статті і є постановка питання про принципове значення галицьких етнокультурних мотивів у художньому доробку майстра австрійської прози.

Виклад матеріалу. У творчості відомого австрійського письменника Леопольда фон Захер-Мазоха галицькі мотиви є особливою сторінкою і мають принципове значення. Постає фон Захер-Мазоха асоціюється здебільшого з терміном «мазохізм», що означає задоволення від страждань [7, с. 279]. Показовою з цієї точки зору є назва збірки творів Захер-Мазоха «Насолода від болю». Ця збірка вийшла у 1999 р. в Москві під назвою « Наслаждение в боли». Така назва вже орієнтує читача на обмежене

сприйняття творчості письменника. До того ж, у післямові до названого видання представлена стаття не літературознавця, а Зигмунда Фрейда «Дитину б'ють: до питання про походження сексуальних спотворень», що свідчить про одностороннє сприйняття творчості митця австрійської літератури. Широке використання цього терміну відіграло сумну роль у сприйнятті художніх творів Мазоха. Читачі не завжди розуміли те, що його творчість не обмежувалася лише «мазохістським» дискурсом, а мала значно ширший діапазон. Інакше не можливо зрозуміти, чому його творчість високо цінували такі видатні представники французької літератури, як Золя, Флобер, Доде. Мопассан, батько та син Дюма та інші.

Тривали час творчість австрійського письменника обходили увагою українські літературознавці та перекладачі. І, нарешті після довгої перерви почали з'являтися твори у перекладах українською і російською мовами. Українські літературознавці проявляють все більшу зацікавленість творчістю австрійського письменника (Л. Цибенко, М. Вальо, Н. Іванчук). Здійснені вдалі спроби розглянути художній доробок Захер-Мазоха в контексті розвитку європейської літератури 2-ї пол. XIX ст., накреслити особливості його творчої манери.

Леопольд фон Захер-Мазох – унікальна особистість, яка претендує на «Інакшість». Саме цей термін використовує дослідниця його творчості Ірина Грабовська. За її словами, «Інакшість» завжди викликає спротив суспільства, відхилення від норми. Вона вважає, що «енциклопедія мазохізму у тому сенсі, в якому це поняття утвердилося в масовій свідомості та функціонує на рівні маскульту», шукати в творах Захер-Мазоха не варто, бо його твори не мають до того ніякого стосунку. Звичайно, твори цього письменника переосмислюються поколіннями і викликають цілу низку думок і позицій, але нікого не залишають байдужими. І. Грабовська приходить до ви-

сновку, що основне гасло Л. фон Захер-Мазоха – це перевага поезії чуття над поезією ідей [1, с. 104].

Зрозуміло, що у сучасних дослідженнях вітчизняних літературознавців вказується на значення Галичини в особистому і творчому житті австрійського письменника. Це викликає необхідність подальшого і більш глибокого дослідження значення галицьких етнокультурних мотивів у становленні таланту Захер-Мазоха. Як відомо, за фахом, Захер-Мазох був істориком і навіть захистив докторську дисертацію на тему: «Повстання в Генті за часів Цісаря Карла V». Кар'єра університетського викладача, судячи з усього, його не дуже цікавила. Він, відмовившись від посади доцента університету повністю переходить на письменницьку діяльність. Це відбулося у 1859 р., коли вже був надрукований його перший роман «Галицька історія».

Таким чином, дуже показово, що вже перші кроки в літературі у Захер-Мазоха пов'язані з Галичиною. Так, у 1863 р. з'являються «Спогади про Галичину», у наступному «Дон Жуан з Коломиї», який мав неабиякий резонанс. І в наступні роки з під пера Захер-Мазоха виходить ціла низка творів, які прямо пронизані галицькими мотивами («Опришок», «Хлопський суд», «Мандрівні комедіанти», «Жіночі образки з Галичини», серія новел «Галицькі історії»).

Значення образу Галичини в творчому світі Захер-Мазоха дуже велике. Перш за все це пов'язано з дитячими спогадами, бо дитинство для нього романтичний ідеал щастя і свободи. Адже народився Леопольд фон Захер-Мазох у Галичині в м. Лемберг (тодішня назва Львова) і був вигодуваний українською селянкою із під львівського містечка Винники. Так і залишилася любов до цієї землі назавжди в його серці.

На нашу думку, принципово важливим є те, що в «Галицьких оповіданнях» дуже мало місця займає опис так званих мазохістських комплексів. Можна зроби-

ти таке припущення, що в уяві письменника існували два світи: один – галицький (сільський, народний, щирий, простий), другий (із складними нещирими взаєминами між чоловіком і жінкою).

Така тенденція легко прослідковується на прикладі сучасних видань Захер-Мазоха. Так, наприклад, його відомий роман «Венера в мехах» («Венера в хутрі») вийшов у Москві в 1992 р. накладом 100 тис. прим. у серії «Секс-пир. Жемчужини інтимної словесности». Той же роман у тому ж році, але у іншому видавництві («Культура») був надрукований з додатком праць по мазохізму масовим накладом (100 тис. примірників). Згодом у 2003 р. той же самий роман був передрукований в серії «Эротическая класика». Роман Захер-Мазоха «Шахіння» був виданий роком пізніше Інститутом соціології у серії «Інтимная жизнь монархов» (2004).

Зрозуміло, що таке уявлення про спрямованість творчого доробку Захер-Мазоха наштовхує читачів лише на однобоке сприйняття творів митця австрійської літератури, вбачаючи в ньому лише такого, який оспівує особливі, навіть патологічні стосунки між чоловіком та жінкою. Між тим, уважний аналіз усього корпусу творів Захер - Мазоха приводить до висновку, що ми маємо справу не просто з двома тенденціями, а двома світами, які умовно можна було б визначити як місто і село. З огляду на таку позицію є показовим, що дія (вже згаданої «Венери в хутрі») відбувається десь на Карпатському курорті. З'ясувати хронотоп роману дуже важко. І, натомість дія тих творів письменника, які він присвячує простим людям, що живуть за законами природи, цінують людські стосунки, відбувається у конкретній місцевості, де є чудові пейзажі, які автор малює з особливим захопленням: «Небо, безхмарне і ясно-блакитне, виднілося в просвітах між кронами нерухомих поважних ялин. Важкий сирий запах гнилі висів на гігантських голках і стеблах. Під нашими

ногами жодного разу не хруснуло, ми йшли по м'якому, податливому килиму» [5, с. 1]. І показовим є те, що «Венеру у хутрі» пейзажами автор обійшов.

Це два зовсім різні світи. З огляду на це, дуже влучно, на наш погляд, оформлені видання «Вибрані твори Л. фон Захер-Мазоха» (1999): у книзі спочатку відтворені світліни «з панського життя» (відповідно капелюшки, парасольки тощо), а потім подаються образки галицького одягу.

Для Захер-Мазоха – це була свідомо позиція: там, в панському житті існують певні комплекси, які й одержали назву мазохізму: панування жінки над чоловіком та ін.. Між тим, для письменника є важливою така позиція, що: «Коли полька володіє чоловіком, великоросіянка хоче йому підкорятися, то малоросіянка вимагає рівності з ним» [3, с. 21]. Закоханий у рідний край, його людей Захер-Мазох із захопленням стверджує: «Між Доном та Карпатами живуть вроджені демократи» [3, с. 21]. Уважний читач «панських» романів Захер-Мазоха не може не помітити, що в них ніякої «рівності», «демократизму», немає, бо там нормальні людські відносини зазнають якогось дивного збочення.

Ті два світи, про які йшлося вище, послідовно віддзеркалюються у творчості Захер-Мазоха. Сказане не має на меті протиставити одну тенденцію, яка існувала в творчості Захер-Мазоха іншій чи визначити вищість однієї з них. Вони існували паралельно незалежно одна від одної, майже не перетинаючись. Л.Цибенко намагалась довести, що, умовно кажучи мазохістські елементи виникали в творчості письменника «виходячи з попиту книжкового ринку того часу», що й зумовило утвердження такої теми письменства, як «невтомні варіації пікантної теми, названої згодом мазохістської». Саме в ній і вбачався негативний аспект творів Захер-Мазоха» [8, с. 364]. Не можна погодитися з визначенням зазначеного аспекту, як негативного. Якби

там не було, у європейську літературу Захер-Мазох увійшов перш за все як виразник певної сексуальної переверзії, протилежної садизмові. Поява такого мотиву у творчості Захер-Мазоха аж ніяк не можна пояснити лише потребами книжкового ринку. Він був викликаний соціально-культурними обставинами (передчуття модерністських прагнень не тільки в мистецтві, але й у міжлюдських стосунках, а також навіть суто біографічними причинами). Було справедливо зазначено, що його творчість «була тим першим камінцем, який зрушив цілу лавину психоаналітичної літератури ХХ ст., а у широкому розумінні, його доробок був водо розділом між позитивізмом ХІХ ст. та грядущою епохою Срібного Відродження – Сецесії» [4, с. 4].

Нарешті витоки деяких мотивів в творчості Захер-Мазоха можна побачити в історії європейської літератури – досить згадати «Страждання юного Вертера» Й.В. Гете чи «Ідіота» Ф. Достоевського. Але, разом з тим не справедливо стверджувати, що вся творчість австрійського письменника зводилася лише до художньої розробки «мазохістських мотивів». Це один із світів Захер -Мазоха, але разом із тим паралельно існував інший світ – сільський, народний. Інакше кажучи, цілий пласт літературної творчості Захер-Мазоха присвячений відображенню етнографічного та соціального аспектів тогочасного галицького життя.

Дуже цікаво, що галицькі нариси постійно супроводжуються у Захер-Мазоха етнографічними примітками, які засвідчують не просто уважне ставлення автора до предмету своїх описів, але і його щире захоплення краєм, де народився. Так, у примітці до оповідання «Дон Жуан з Коломиї він пише: «Українці «творять велику двадцятимільйонну націю, яка з поміж усіх слов'янських племен вирізняється фізичною вродою, благородними рисами обличчя, духовними задатками, милозвучністю мови та багатством народної творчості» [3, с. 38]. Принципово-

го значення у цьому сенсі набуває його етнографічний нарис «Жіночі образки у Галичині», де прямо сказано, що в української жінки «ідея свободи та рівності – в крові» [3, с. 29]. Вони переповнені етнографічними розвідками, описами, деталями. Тут мимоволі пригадується освіта Захер-Мазоха – історика та етнографа. Так, він дуже детально описує історію Галичини, расові відмінності галичан, їх вбрання тощо. Власне, «Жіночі образки...» можна вважати історико-етнографічним нарисом. Захер-Мазох виявляє глибоке знання не тільки історії Галичини, але й народної творчості, легенд, етнографії. Так, в оповіданні «Опришок» автор виділяє в оповіданні розповідь старого гуцула про героя галицького фольклору Олексу Довбуша, включно з легендою про чудесне спасіння від смерті.

Не менш важливою є примітка до нарису «Опришок». Показовим є те, що, надзвичайно багату творчість українців автор називає нашою, не відділяючи себе від народу, серед якого виріс. Таке «ми» є ознакою самовизначення письменника, який почуває себе вільним і рівним серед простих галичан і називає їх своїми земляками. Захер-Мазох зазначає про те, що «ніколи не стрінеш фривольности, не кажучи уже про відверто непристойні речі» [3, с. 102].

Вище вже йшлося про те, що два світи Захер-Мазоха ніде не перехрещуються, але щоправда за словами самого письменника між ними немає протиріччя. Він писав: «Княгиня або селянка в горностаї або в овчині – завжди це жінка в хутрі з хлистом, що робить з чоловіка раба є одночасно моє творіння і справжня селянська жінка» [2, с. 363]. Однак, аналіз творів свідчить про те, що звичайна українська селянка ніколи не намагалася зробити із свого чоловіка раба, бо за словами самого ж письменника, її вроджений демократизм не дозволяв їй цього зробити.

Відомо, що Л. фон Захер-Мазох детально вивчав мову, звичаї, історію наро-

дів, які мешкали на території Галичини – а перш за все українців. Згадаємо його збірку «Галицькі оповідання» (1876). Відомий галицький журналіст Левко Сапогівський у львівському часописі «Зоря» (1880) писав: «Захер-Мазох перший з чужинців звеличив наш народ з такою любов'ю, яку тяжко навіть межі нашими авторами знайти» [6].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що Захер-Мазох не лише добрий знавець психології галичан, а й їхньої героїчної історії. Так, у «Карпатських розбійниках» йдеться про життя опришків, яких автор бачив народними героями, яких покликано мстити за страждання пригноблених селян. Між іншим, згадується і дядько оповідача, який обіймав на той час посаду камерального урядника в Калуші. Окрім того, основне місце в нарисі належить легенді про Олексу Довбуша, що є свідченням добрих знань автора історії галичан.

В Галичині твори Захер-Мазоха багато перекладалися ще за його життя у часописах «Зоря», «Родинний листок», «Слово», «Бесіда», «Галичанин». Переважали твори історико – етнографічні, пов'язані з життям і побутом Галичини, а не «мазохістського спрямування». Тому, галицькі мотиви у творчості Захер-Мазоха не можна вважати чимось другорядним чи випадковим. Навпаки, вони створюють ту важливу складову, без урахування якої неможливо уявити собі сутність творчості цього письменника.

Література

1. Грабовська І. Спроба виправдання невинного: Про творчість Леопольда фон Захер-Мазоха / І. Грабовська // Сучасність. – 2001. – № 2.
2. Захер-Мазох Л. Венера в мехах / Л. фон Захер-Мазох. – М. : Республика, 1993. – 368 с.
3. Захер-Мазох Л. Вибрані твори / Л. фон Захер-Мазох. – Львів : Літопис, 1999. – 400 с.
4. Захер-Мазох Л. Криваве весілля у Києві / Л. фон Захер-Мазох / [Упоряд. Охріменко Ю. та ін.]. – Львів, 1999. – 28 с.

5. Захер-Мазох Л. Мандрівник : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eugenereed.blogspot.com/p/blog-page_31.html/

6. Коваль Я. Батько мазохізма Леопольд фон Захер-Мазох : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/batko-mazoxizma-leopold-fon-zaxer-mazox-html>.

7. Москалець В.П. Психологія суїциду / В.П. Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – 268 с.

8. Цибенко Л. Передмова / Л. Цибенко // Захер-Мазох Л. Вибрані твори. – Львів : Літопис, 1999. – 398 с.

Pryymak L.B. THE ETHNOCULTURAL GALICIAN MOTIFS IN LEOPOLD VON SACHER-MASOCH'S CREATIVE WORK. *The name of a prominent Austrian writer Leopold von Sacher-Masoch is better known for a reader as the founder of «masochism» rather than the master of Austrian prose. The writer's works are not only limited to «masochism discourse» representation. He is the author of works belonging to different genres: feuilletons, plays, and literary-critical works. An important place in his creative legacy belongs to Galicia. The article makes a reader familiar with the features of Galician cycle and its importance in the writer's creative work. The Galician cycle is not a random phenomenon in the works of Sacher-Masoch, but rather a biographic one due to the fact that Leopold von Sacher-Masoch was born in 1836 in the city of Lemberg (present-day Lviv). The importance of the image of Galicia is connected with his memories, because he perceives childhood as a romantic ideal of happiness and freedom. It is noteworthy that the works of Galician cycle are rich in ethnographic research, details, clothing and household items. The author demonstrates the true knowledge of the history of Galicia, culture, ethnography. Sacher-Masoch reveals not only the knowledge of the history of Galicia, but also folk art, myths and legends. In the article there is a presumption about the existence of «two worlds» in the literary work of the Austrian master: city and village. One of them is a master's life, insincere with «mas-*

ochistic elements»; another world is a rural life, folk, sincere. A whole layer of Leopold von Sacher-Masoch's literary works is dedicated to the representation of Galician life social aspects. Thus, we can come to a conclusion that the Galician motifs in Leopold von Sacher-Masoch's creative work are not something casual. They form the important part, without which it is difficult to have a complete picture of the writer's works.

Keywords: *masochism, Galicia, ethnography, creative work, Galician motifs, discourse.*

Прыймак Л.Б. ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ МОТИВЫ ГАЛИЧИНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА. *Имя известного австрийского писателя Леопольда фон Захер-Мазоха более известно читателю, как родоначальника «мазохизма», чем мастера австрийской прозы. Читатели далеко не всегда понимали, что творчество австрийского писателя не ограничивается изображением «мазохистского дискурса». Его перу принадлежат произведения разных жанров: фейлетоны, пьесы, литературно-критические произведения. Важное место в его творческом наследии занимают произведения, посвященные Галичине. Статья знакомит читателя с особенностями галицкого цикла и значением его в творчестве писателя. Отображению этнографического и социальных аспектов галицкой жизни посвящена значительная часть литературного творчества Леопольда фон Захер-Мазоха. Таким образом, можно прийти к выводу о том, что галицкие мотивы в творчестве австрийского писателя не являются случайным или второстепенным явлением. Они создают ту важную составляющую, без которой тяжело иметь полное представление о творчестве писателя.*

Ключевые слова: *мазохизм, Галичина, этнография, творчество, галицкие мотивы, дискурс.*